

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

4. Глава государства провел расширенное заседание Правительства Республики Казахстан. https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/glava-gosudarstvaprovel-rasshirennoe-zasedanie-pravitelstva-respubliki-kazahstan-3.

5. Примбетова С. Ч., Хамзеева А. Ж. Цифровая модернизация здравоохранения Казахстана // Место социально-гуманитарных наук в развитии современной цивилизации : сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции: Белгород: ООО Агентство перспективных научных исследований (АПНИ). - 2020. - С. 78-80.

ӘОЖ 331.104

ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ АДМИ КАПИТАЛ

Шарипбек Қанағат Оразбайқызы

s_kanagat@bk.ru

«Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығының магистранты Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қаласы, Қазақстан
Ғылыми жетекші – Г.С. Жансеитова

Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделері мемлекет пен оның азаматтары үшін маңызды болып саналатын барлық нәрсені білдіреді. Бұған халықтың әл-ауқаты мен елдің дамуын қамтамасыз ету үшін қанағаттандырылуы қажет саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени және басқа да қажеттіліктер кіруі мүмкін. Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерін іске асыру конституциялық құрылыстың негізі болып табылады және адам мен азаматтың құқықтарын, сондай-ақ қазақстандық қоғамның құндылықтарын қорғауды қамтамасыз етеді. Бұл ұлттық қауіпсіздікті қорғауды, экономиканы нығайтуды, әлеуметтік әділеттілікке ықпал етуді және т. б. қамтуы мүмкін.

Әлемде орын алып жатқан өзгерістер мәселелерді шешуде жылдамдық пен жаңа шешімдерді талап етеді. Төртінші өнеркәсіптік революция-бұл жасанды интеллект, заттар интернеті, автономды жүйелер және басқалар сияқты жаңа технологиялардың қарқынды дамуымен байланысты процесс, бұл біздің өмір салтымыз бен жұмысымыздың толық өзгеруіне әкеледі. Ол алдыңғы революциялардан жоғары жылдамдықпен және бір уақытта болып жатқан өзгерістердің көптігімен ерекшеленеді.

Мысалы цифрландыру өнімділіктің жоғарылауы және инновациялық өсу сияқты экономикада оң өзгерістер әкелуі мүмкін болса да, оның еңбек нарығына ықтимал теріс әсерін де ескеру қажет. Қысқа мерзімді перспективада кейбір жұмыс түрлерін автоматты жүйелермен ауыстыруға болады, бұл жұмыс орындарының қысқаруына және еңбек нарығындағы теңсіздікке әкелуі мүмкін. Алайда, ұзақ мерзімді перспективада цифрландыру жаңа дағдылар мен оқытуды қажет ететін жаңа жұмыс түрлерін жасай алады, бұл жалпы қоғамның өмір сүру сапасы мен өнімділігін жақсартуға мүмкіндік береді. Сондықтан адамдарды болашақта пайда болатын жаңа мүмкіндіктерге дайындау үшін қайта даярлау және оқыту бағдарламаларын дамыту қажет.[1]

Қазіргі әлемде өндірістер мен қызметтердің жаңа түрлері көбірек жұмыс күшінің жоғары біліктілігін талап етеді. Нарықтың тез өзгертін жағдайлары мен қажеттіліктеріне бейімделуге көмектесетін танымдық және мінез-құлық дағдылары да маңызды болып табылады. Сонымен қатар, процестерді автоматтандыру және алгоритмдерді құру стандартты емес жағдайларда шешім қабылдауды және жаңа жағдайларға тез бейімделуді маңызды етеді.

Егер ең жақсы автоматтандырудың тәуекелі жоғары 10 кәсіпті қарастыратын болсақ, онда бұл жұмысшылар әртүрлі кәсіптерде, және оларда 0,5 млн адам жұмыс істейді немесе

жалпы жұмыспен қамтылған халықтың 6,3% құрайтынын байқауға болады. Негізінен бұл орташа біліктіліктегі мамандықтар (1-кесте).

1 – Кесте. Автоматтандырудың тәуекелі жоғары 10 кәсіп

№	Жұмыс/қызмет түрінің атауы атауы	Жұмыспен қамтылғандар саны (мың адам)	Жалпы жұмыспен қамтудағы үлесі
1	Өндірістік және стационарлық жабдықтардың операторлары	461,4	5,4 %
2	Бұйымдарды құрастырушылар мен сынаушылар	25,7	0,3 %
3	Пошташылар, курьерлер және т.б. ұқсас қызметкерлер	18,4	0,2 %
4	Жүктер мен тауарларды кедендік тазарту және сүйемелдеу жөніндегі агенттер	11,3	0,1 %
5	Қалыптаушылар, дәнекерлеушілер, білікшілер және ұқсас сабақтардың жұмысшылары	8,1	0,1 %
6	Полиграфия қызметкерлері	6,1	0,1 %
7	Сүт өнімдерін өндірушілер	6,1	0,2 %
8	Қолмен ораушылар (фасовщиктер)	2,1	0,02 %
9	Қолөнершілер	2,1	0,02 %
10	Ұсталар, штамптаушылар және престеушілер	1,4	0,02 %

Ескерту: автор дереккөз негізінде құрастырған[2]

Осылайша, алғашқы ондыққа 461,4 мың адам жұмыспен қамтылған өндірістік және стационарлық жабдықтар операторлары кіреді, бұл Қазақстандағы жалпы жұмыспен қамтудың 5,4%-ын құрайды. Одан кейінгі отырықшы инкассаторлар, пошташылар және курьерлер, баспа қызметкерлері және басқалары.[2]

Еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болу үшін еңбек ресурстары технологиялармен бәсекелестікке дайындалып, өздерінің ерекше қабілеттері мен дағдыларын қолдана білуі керек. Алайда, Дүниежүзілік банктің мәліметінше, Қазақстанда адами капиталды дамыту деңгейі қазір жеткілікті жоғары емес. Бұл еңбек нарығында сәтті бәсекеге түсе алатын және елдің экономикалық өсуін қамтамасыз ететін білікті мамандарды даярлау үшін білім беру және адами капиталды дамыту саласындағы мемлекеттік саясатты қайта қарауды талап етеді.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде мемлекет алдында серпінді және орнықты экономикалық өсу және елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыру негізінде халықтың әл-ауқатын арттыру міндеті тұр. Бұл мәселені шешу тек кәсіби деңгейі заманауи біліктілік талаптарына жауап беретін адамдарға ғана мүмкін болады, ал олардың физикалық, ақыл-ой және эмоционалдық мүмкіндіктерінің жиынтығы олардың денсаулығына зиян келтірместен белгілі бір көлемдегі және сападағы жұмысты белгіленген жұмыс уақыты ішінде орындауға мүмкіндік береді, яғни.олардың еңбегін сенімді қорғауды жүзеге асыру кезінде. Адами капиталды қалыптастырудың жаңа тәсілдері, оның ішінде қоғамның даму перспективаларын ескере отырып, жұмыс істейтін халықтың денсаулығын қорғаудың құқықтық тетігін жетілдіру қажеттілігі туындады. [3]

Қызметкерлердің өмірі мен денсаулығын қорғау еңбек қызметінің нәтижелеріне қатысты мемлекеттің де, жұмыс берушінің де бірінші кезектегі міндеті болып табылады, бұл адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясына, Халықаралық Еңбек Ұйымының Конвенциялары мен Декларацияларына сәйкес әмбебап қағидат болып табылады, сондай-ақ халықаралық міндеттемелерге сәйкес келеді.

Еңбекті қорғау-құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, санитарлық-гигиеналық, емдеу-профилактикалық, оңалту және басқа да іс-шараларды қамтитын еңбек қызметі процесінде қызметкерлердің өмірі мен денсаулығын сақтау жүйесі.

Еңбек жағдайлары-жұмысшының жұмыс қабілеттілігі мен денсаулығына әсер ететін өндірістік орта мен еңбек процесінің факторларының жиынтығы.

Апат түрлеріне сәйкес, жазатайым оқиғалардың көпшілігі қозғалатын, айналатын заттардың әсерінен болды, биіктіктен зардап шеккендердің құлауы, құлау, заттардың, материалдардың құлауы және әртүрлі газдармен уланумен байланысты. 2021-2022 жылдардың 9 айы аралығында орын алған жазатайым оқиға мен зардап шеккендер жайлы ақпарат кесте – 2 көрсетілген.

Кесте – 2. Республика ұйымдарындағы өндірістік жарақаттанудың жай-күйі бойынша 2022 жылдың 9 айының қорытындысы

Облыстар мен қалалардың	Жазатайым жағ.ң жалпы саны		Зардап шеккен адам.ң саны		Оның ішінде әйел адам.ң саны		Оның ішінде қаза болған адам.ң саны		Оның ішінде әйел адам.ң саны		МЕИ жүргізген тергеу саны		Оның ішінде азаматтар өтініші б/ша	
	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021
Абай	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ақмола	35	25	0	0	0	0	0	0	0	0	35	25	0	0
Ақтөбе	58	76	36	24	7	6	2	9	1	3	58	76	0	0
Алматы	17	23	17	0	0	0	1	0	0	0	17	23	0	0
Атырау	30	36	2	8	0	1	4	5	0	0	31	40	0	0
ШҚО	110	116	19	14	4	1	2	2	0	0	104	100	1	0
Жамбыл	26	30	8	18	1	2	2	2	0	0	38	39	0	0
Жетісу	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
БҚО	46	41	13	11	2	3	1	0	0	0	69	54	0	0
Қарағанды	120	157	25	40	5	7	7	6	1	0	168	194	0	0
Қызылорда	32	34	4	25	2	1	0	7	0	1	53	65	53	65
Қостанай	82	79	20	6	3	0	3	0	1	0	54	67	0	0
Маңғыстау	38	31	12	3	7	0	0	1	0	0	38	31	0	0
Павлодар	82	81	0	12	0	4	0	0	0	0	59	59	0	0
СҚО	24	27	9	8	0	2	4	0	0	0	20	23	0	0
Түркістан	35	52	2	6	1	0	1	0	0	0	17	28	0	0
Ұлытау	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0
Астана қ.	39	43	6	1	0	0	0	1	0	0	39	43	0	0
Алматы қ.	67	68	20	2	9	0	3	0	0	0	32	28	0	2
Шымкент қ.	22	24	20	15	12	4	1	2	0	0	22	24	0	0
Республика б/ша	866	918	213	193	53	31	31	35	3	4	822	894	54	67

Кестеде берілген көрсеткіштерге қарап жазатайым оқиғалардың, және зардап шеккен адамдардың сандық масштабын айта аламыз. Жазатайым, оқыс жағдайлардың ең жиі кездескен ауданы ШҚО 116 жағдайдан – 5,4 % азайғанын көрсетеді. Жалпы ШҚО бойынша жазатайым жағдайлардың басқа аудан немесе қала көрсеткіштерінен бірнеше есе асып түсуі облыстың елімізде жер қойнауы кен байлықтарына бай, химиялық шикізат пен құрылыс материалдары және тағы басқа ірі өнеркәсіптік шоғырлану бар екендігін ескереді.[4]

Өкінішке орай жұмыс барысында болатын жазатайым оқиғаларға әкеп соқтыратын ең жиісі:

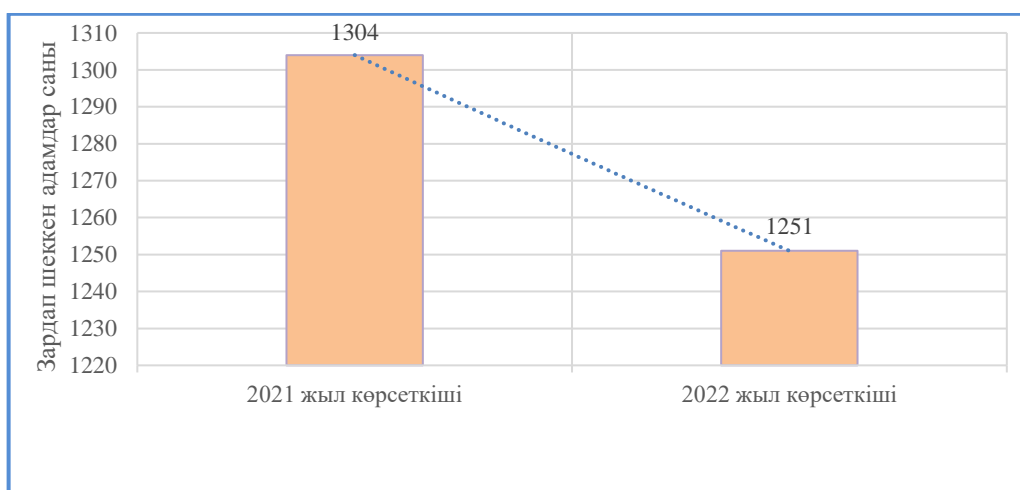
- қауіпсіз еңбек жағдайларын қамтамасыз етпеу;
- қызметкерлерді оқыту мен нұсқау бермеу;
- жеке және ұжымдық қорғау құралдарымен;
- арнайы киіммен және аяқ киіммен қамтамасыз етпеу секілді бұзушылықтардан

орын алады. 2021-2022 жылдың 11 айында орын алған жазатайым оқиғалардың сызбасы Сурет – 1 көрсетілген.

2022 жылдың 11 айында еліміздің кәсіпорындарында 1251 адам зардап шекті, бұл өткен жылдың сәйкес кезеңінен 4,1% – ға төмен (2021 жылы – 1304 адам).

Жарақаттанудың жоғары деңгейі Қарағанды (167 адам зардап шекті), Шығыс Қазақстан (158 адам), Қостанай (118 адам), Павлодар (103 адам), Ақтөбе (94 адам) облыстары мен Алматы қалаларында (84 адам) сақталуда.[5]

Мемлекет және жергілікті басқару органдары тарапынан жоғарыда көрсетілген жағдайлардан азаматтарды қорғау және оқыс жағдайлардың алдын алу шараларын ұйымдастыруда еңбекті қорғау саласындағы мамандарға, мемлекеттік еңбек инспекторларына және жауапты тұлғалардың шешімдеріне сүйене отырып «еңбек комиссиясының» отырысында талқыланып, шешімдерін қабылдайды.

Сурет – 1. Еңбек ету барысында зардап шеккен адамдар 2022 жыл 11 ай қорытындысы

Ескерту: автор дереккөз негізінде құрастырған[5]

2019 жылдан бастап Қауіпсіз еңбек жағдайларын жасау жөніндегі шараларды күшейту мақсатында:

1) «Қазақстан Республикасында өндірістік жарақаттануды және еңбек жағдайлары зиянды жұмыс орындарын азайту жөніндегі 2019 – 2023 жылдарға арналған Жол картасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы қабылданды;

2) өндірістік жарақаттануды және еңбек жағдайлары зиянды және қауіпті жұмыс орындарын азайту жөніндегі өңірлік жол карталары қабылданды;

3) Министрлік бастамашылық еткен әлеуметтік әріптестермен бірлесіп, 2019 жылы «Қауіпсіз еңбек» қамқорлығымен жұмыс берушілермен, кәсіподақтармен қауіпсіз еңбек жағдайларын қамтамасыз ету бойынша түсіндіру жұмыстары жүргізілді.

Еліміздегі жағдайды айтатын болсақ, әр салада кездесетін кәсіби тәуекелдерді басқарудың заманауи жүйесін енгізу мақсатында еліміздің 2 807 кәсіпорны Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау бойынша стандарттарды енгізді (OHSAS 18001, ХЕҰ-АҚК). Республика

кәсіпорындарында 14 792 өндірістік кеңес құрылды және жұмыс істейді, олардың міндеттеріне өндірістік жарақаттанудың алдын алу, сондай-ақ жұмыс орындарында еңбек жағдайларына тексеру жүргізуді ұйымдастыру кіреді.

Еңбекті қорғауды басқару жүйесін жетілдіру мақсатында Министрлік Қазақстан Республикасының Еңбек кодексіне мыналарды көздейтін өзгерістер мен толықтырулар дайындаған болатын:

- ұйымдағы еңбекті қорғауды басқару жүйесі туралы үлгілік ережені әзірлеу және бекіту;

- жұмыс берушінің жұмыс орындарында кәсіптік тәуекелдерді бағалауды жүргізу міндетін заңнамалық бекіту;

- кәсіпорындарда еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі өндірістік кеңесті құру мерзімдерін заңнамалық тұрғыдан бекіту. [6]

Мақалада көрсетілген ақпарат қазіргі таңдағы еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласы Қазақстанның тек өндірістік экономикасының көзі ғана емес, мемлекет тарапынан қатаң қадағалануы қажет, әлеумет үшін, адам капиталы үшін өзекті мәселелердің бірі екендігіне көрініс береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Электрондық ресурс: <https://iac.enbek.kz/ru/node/1451>
2. Электрондық ресурс: <https://iac.enbek.kz/ru/node/1179>
3. Электрондық ресурс: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/home>
4. Электрондық ресурс:
<https://www.gov.kz/memleket/entities/lspm/press/article/details/106166>
5. Электрондық ресурс:
<https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/documents/1?lang=ru>
6. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі